

* "וישם נציבים" ד-: ::

ב-60 שנות קיומו פיקדו על שירות בתי הסוהר 15 נציבים, שהטביעו עליו חותם משמעותי ■ כל אחד מהם הביא עמו לתפקיד תפיסת-עולם וערכים אישיים, והציב לארגון ולעצמו יעדים שונים ■ התמהיל של כל שירות הנציבים הפך את שב"ס למה שהוא היום - ארגון כליאה לאומי, מתקדם ומוביל

מאת נעמה תלם

בחודש מאי 2007 נערך בבניין הנציבות ברמלה טקס חילופי נציבים בשירות בתי הסוהר. הטקס כלל פרידה מהנציב היוצא באותם ימים, רב גונדר

שנכנס לתפקידו, "משקף תהליכים שעוברים על החברה הישראלית". הארגון, ללא ספק, משקף גם את הדרך שעשו והובילו הנציבים השונים במהלך השנים.

הנציבים הראשונים

מקימי המדינה חשבו שהעם בציון לא יודק לבתי כלא. ודאי לא לנציב שיעמוד בראשם. כך

תפיסת עולם אישית, ערכים ורוח. הם בחרו להניף "דגלים" שונים, ולהעמיד לארגון ולעצמם יעדים שונים. התמהיל של כולם יחד הפך את שירות בתי הסוהר למה שהוא היום: ארגון כליאה לאומי, ערכי ומוביל. "שירות בתי הסוהר", אמר הנציב הנוכחי קניאק, שלושה חודשים בלבד אחרי

ד"ר צבי חרמון ז"ל

רם סלומון

גירי גרא ז"ל

קרה שבראשיתו, היה שירות בתי הסוהר בסך הכל אגף במטה הארצי של משטרת ישראל. רק ב-1 בינואר 1949, כשהופרדו המשטרה והשירות, מונה נציב שב"ס הראשון, גירי גרא ז"ל, שהיה כפוף ישירות לשר המשטרה. גרא, בנו של רופא ירושלמי, הקים לאחר מלחמת העולם הראשונה את המשטרה הבריטית בצפון הארץ. הוא כיהן כ"ממלא מקום מנהל בתי הסוהר" - זה היה תוארו של הנציב אז, משך שנתיים. אחריו מונה לנציב רם סלומון, לשנה אחת. במדינה היו אמנם רק מאות בודדות של אסירים, אבל התמימות החלה להיעלם. בתי כלא חדשים הלכו ונבנו. מבנים ישנים מתקופת המנדט הבריטי שופצו והפכו

"המרכיב המרכזי
בעבודת הארגון היה
שמירה על אנשים
במשמורת חוקית.
לא דיברו על טיפול
ושיקום"

יעקב גנות, וכניסה לתפקיד של הנציב הנוכחי, רב גונדר בני קניאק. בטקס, שבו לקחו חלק גם השר לבטחון הפנים, מפכ"ל המשטרה, בכירי הספ"כ של שב"ס, קצינים, סוהרים, אורחים ובני משפחה, דיבר קניאק על השרביט העובר מנציב לנציב, בכל הנוגע למלאכת העשייה מאחורי החומות, אבל גם על ה"נשמה". אותה מהות נדירה ומיוחדת שטומן בחובו התפקיד המורכב והייחודי של נציב שירות בתי הסוהר.

15 נציבים הובילו את שב"ס במהלך שישים השנים האחרונות, מאז הוקם. מרביתם הותירו חותם משמעותי על הארגון כולו. איש מהם לא יכול היה לפעול אלמלא שיתוף הפעולה והעזרה של מאות ואלפי אנשי הסגל, עובדי שב"ס. עם זאת, כל אחד מהנציבים הביא עמו לתפקיד גם

* שמואל ב', ח', י"ד: וישם באדם נציבים, בכל-אדם שם נציבים...; וישע יהוה את-ידו, בכל אשר הלך.

בין השאר בשכם, טול כרם וחברון. הגעת האסירים הבטחוניים והשליטה בשטחים הצריכו היערכות מחודשת של שב"ס, שילוב צוותי סוהרים באזור ממשל צבאי ופיקוד על בתי הסוהר ביו"ש ורצועת עזה. "הלכו לכל אשר נשלחו", אמר אז ניר על סוהריו, סיסמה שטבע והפכה לתפיסת העולם של ארגון שלם.

בתום כמעט שני עשורים, פרש ניר. במקומו מונה לנציב חיים לוי. לפני שהגיע לארגון, כיהן לוי כמפקד משמר הגבול. הוא מצא עצמו מתמודד עם עולם פשע מתוחכם ואלים שלא הכיר קודם. ממדי הפשיעה בארץ גדלו באותן שנים ובהתאם גדל גם מספר האסירים. לוי עשה הכל על מנת להרחיב את פעולות המניעה בתוך בתי הסוהר ולהגביר את החיפושים ואת אמצעי המודיעין. בסיוע אנשיו פיתח שיטות לדירוג אגפים, להפרדה, לשיקום ולעבודות חוץ.

יישום מסקנות ועדת קנת

בשנת 1981 פורסם דו"ח ועדת קנת. מהדו"ח השתקפה מציאות קשה של תנאי מחיה גרועים לאסירים ומורל ירוד בקרב אנשי הסגל. בין השאר נקבע בדו"ח כי בתי הסוהר אינם ערוכים לטיפול בבעיות אסירים חוזרים, המפיצים מאחורי החומות נורמות של התנהגות עבריינית. ראוי, קבעה הוועדה, שבתי הסוהר יהיו למוסדות מחנכים, ולא רק בכל הקשור בהשלמת השכלה פורמלית. עוד נקבע, שנכון יהיה למנות קצין מתוך השירות לתפקיד הנציב. בכל זאת, עוד

נציבי שב"ס

ג'רי גרא ז"ל	1949-1951
רם סלומון	1951-1952
ד"ר צבי חרמון ז"ל	1952-1958
אריה ניר ז"ל	1958-1976
חיים לוי	1976-1981
ד"ר מרדכי ורטהיימר	1981-1985
רפי סוויסה	1985-1986
דוד מימון	1986-1987
לוי שאול	1987-1991
גבי עמיר ז"ל	1991-1993
אריה ביבי	1993-1997
עמוס עזאני	1997-2000
אורית אדאטו	2000-2003
יעקב גנות	2003-2007
בני קניאק	2007

"הלכו לכל אשר נשלחו"

תקופתו של ניר, כמו תקופות נציבים אחרים, הושפעה מאירועים חברתיים ולאומיים במדינה.

מתקני כליאה. "התפיסה אז הייתה שהמרכיב המרכזי בעבודת הארגון הוא שמירה על האנשים במשמורת חוקית", אמר השבוע בכיר בשב"ס. "זה היה המודל. לא דיברו עדיין על שיקום, גם לא על טיפול. אין ספק שאיש המנציבים האלה (הכוונה לגרא ולסלומון) - לא היה מאמין, לו היה רואה את שירות בתי הסוהר היום".

מתי החל השינוי? האמונים על הארגון מצביעים על שנת 1952, אז מונה למפקד שב"ס ד"ר צבי חרמון ז"ל, עובד סוציאלי, איש מדעי הרוח. על שמו נקרא היום כלא 'חרמון', ולא בכדי. לצד התפיסה הבטחונית שאפיינה עד אז את השירות, הטמיע חרמון גם את נושא הטיפול והשיקום של האסיר כאחד מיעדי שב"ס. הוא היה הראשון שגייס עובדים סוציאליים לארגון, צירף רופאים וחובשים, ארגן מחלקת רפואה וערך השתלמויות מקצועיות לסוהרים, תוך מתן דגש לנושאי הטיפול והשיקום. חרמון גם אסר שימוש בכוח כלפי אסירים.

נושאי השיקום והטיפול תפסו מקום מרכזי עד יולי 1958, אלא שאז פרץ המרד בכלא 'שאטה' והקערה התהפכה על פיה. בשירות בתי הסוהר החליטו על שינוי מדיניות. צריך, קבעו אז, לתת מקום של כבוד לנושא הביטחון.

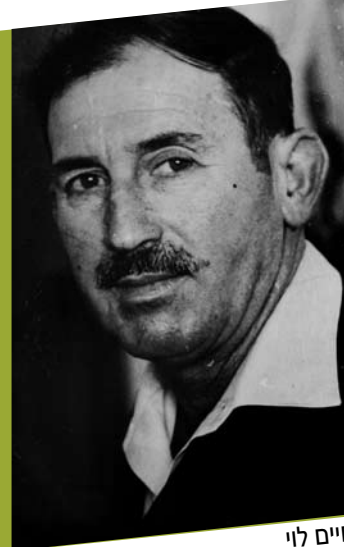
ד"ר חרמון, שיסודות התפיסה השיקומית והטיפולית שהנחיל מיושמים עד היום, סיים

רפי סוויסה

ד"ר מרדכי ורטהיימר

חיים לוי

אריה ניר ז"ל

באותה שנה ובניגוד להמלצת הוועדה מונה לתפקיד ד"ר מרדכי ורטהיימר, שכהן כנציב משך ארבע שנים. ורטהיימר עשה מאמצים רבים ליישם את מסקנות ועדת קנת. בתקופתו הוקמו מרכזי חינוך בבתי הסוהר להשלמת השכלת יסוד. הוקם אגף נוער בשב"ס, הורחב נושא התעסוקה של אסירים ונפתחו בתי שיקום קהילתיים כדי להכין את האסירים עם שחרורם מהכלא לחיים בחברה

בשנת 1961 לכד המוסד את אדולף אייכמן, מבכירי הפושעים הנאצים. אייכמן הוחזק בכלא 'רמלה', הוא נשפט, נידון למיתה ונתלה בכלא בשנת 1962. האסיר הראשון מאז קום המדינה ועד היום שהוצא להורג. בהמשך, בתום מלחמת ששת הימים, עדיין בזמן כהונת ניר, נאלץ שב"ס להתאים עצמו למציאות הישראלית החדשה, כשצה"ל עצר אלפי ערבים שנחשדו בהשתייכות לארגונים עוינים. אלה נקלטו במתקנים שהשכיר אז הארגון,

את תפקידו בתום שש שנות כהונה. אחריו מונה לתפקיד אריה ניר ז"ל. ניר כיהן כנציב שב"ס יותר מכל נציב אחר - 18 שנים תמימות - מסוף שנות ה-50 ועד אמצע שנות ה-70. על שמו נקרא היום בית ספר 'ניר'. הוא שם דגש בעיקר על תחום הביטחון ובתקופתו הוקם כלא הנשים הראשון 'נווה תרצה'. נוסף לכך נפתח כלא 'אשל', הכלא הראשון שנבנה בארץ כמכלול, במטרה מוגדרת מראש לשמש מתקן כליאה, גויס כוח אדם רב והופעל סידור העבודה לסוהרים 24/48.

הנורמטיבית. במהלך כהונתו של ורטהיימר נרצח סג"ר רוני ניצן, מפקד בית מעצר 'רמלה'. שירות בתי הסוהר והמדינה כולה סערו. בעקבות הרצח החליט ורטהיימר לשנות את שם בית המעצר ל'ניצן', להנצחת שמו של ניצן ז"ל. עבוד חלק מהנציבים, העמידה בראש שירות בתי הסוהר היתה רק המשך טבעי לתפיסת העולם שהובילו קודם לכן. כך, בשנת 1985, מונה רפי סוויסה לנציב שב"ס. סוויסה, חבר כנסת לשעבר וראש המועצה המקומית מזכרת בתיה, עסק בנושא זכויות אסירים עוד במסגרת פעילותו הפוליטית. אז גם היה בין מייסדי 'הרשות לשיקום האסיר'. בשנת הכהונה היחידה שלו בשב"ס, שם סוויסה

העבודה של הסגל והשווה את שכר הסוהרים לשכר השוטרים. בין המגויסים לשב"ס בתקופת לוי היו בוגרי 12 שנות לימוד ואנשי מקצוע רבים. לוי לא הסתפק בכך. הוא ביקש להציע את הארגון כולו קדימה, גם מבחינת תנאי המחיה של האסירים, טיפל בבעיית הצפיפות בבתי הסוהר ויצר מדרג אגפי. בתקופתו נחקק בכנסת החוק שאפשר חלופת מאסר בעבודות שירות. החלה היציאה של שירות בתי הסוהר אל "מחוז לחומות". כקודמו בתפקיד, גם רב גונדר גבי עמיר היה איש משטרה לשעבר. לפני שמונה לנציב, היה עמיר מפקד מחוז מרכז של משטרת ישראל. זה היה בראשית העשור החמישי לקיומו של שב"ס. מספר האסירים הלך וגדל, ואתו גדלה גם מורכבות

תפקידו של נציב שב"ס. לצד התמודדות עם פשיעה גואה, התמודדו סגל השירות והעומד בראשו גם עם תוצאות האינתיפאדה הראשונה והמספר הגדל והולך של אסירים בטחוניים. רב גונדר אריה ביבי, יורשו של עמיר בתפקיד, גם הוא איש משטרה לשעבר, נאלץ להתמודד הלכה למעשה עם שב"ס חדש. בתקופתו הועברו בתי הכלא הבטחוניים לתחומי המדינה, והרבר חייב היערכות חדשה. ביבי, שהבין כי עיקר הנטל נופל על סגל העובדים, החליט לשפר את תנאי הסוהרים בשירות. הוא הנהיג נופש תקציבי, נופש כפרי, גמול השתלמות לסוהרים וגם עודד יציאה ללימודים. במהלך כהונתו הוקמה היחידה הארצית ללוחמה בסמים 'דרור' ונפתחו שני בתי סוהר שאותתו על שינוי התפיסה המערכתית הכללית ביחס לאסירים: 'צלמון' ו'חרמון'. בתי סוהר אלה

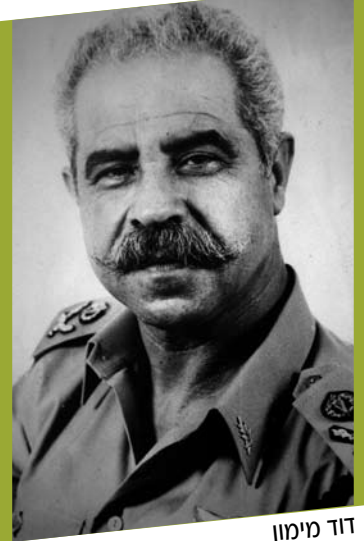
אריה ביבי

גבי עמיר ז"ל

לוי שאול

דוד מימון

מסמלים עד היום את התפיסה החדשנית בתחום של רווחת האסיר ושיקומו. הם זכו לשם עולמי בזכות האגפים הייחודיים שלהם ובזכות תכנון העבודה לגמילה מסמים ומעבירות אלימות במשפחה.

אחוזה וגאוה ארגונית

רב גונדר עמוס עזאני, כרבים מקודמיו, הגיע לשירות ממשטרת ישראל. הוא היה מפקד היחידה המרכזית של מחוז תל אביב ומפקד המחוז הצפוני. אלה היו שלוש השנים האחרונות של המאה שעברה. שב"ס נערך אז לאלף החדש, הפך לארגון מתקדם, עם שיטות עבודה מתקדמות ועם תהליכי עבודה מסודרים. מתוך רצון לשפר את תדמית שב"ס נערך קורס למסבירים, שירות בתי הסוהר נפתח לתקשורת וחוק הקשר עם הקהילה שבחוז. אבל העבודה נעשתה גם בתוך הבית פנימה. בשירות בתי הסוהר נבנה אז מרכז בריאות הנפש, 'מגן' החדש. במתחם גוש דרום נעשו שיפורים ושיפוצים. 'תחושה של אחווה וגאוה ארגונית', התבטא עזאני בתום תפקידו. הרצח האכזרי של רופא שב"ס ד"ר יעקב

דימוי שירות בתי הסוהר היה נושא שהטריד לא מעט נציבים. שנים ארוכות חשו הסוהרים שהם אינם זוכים להערכה. העולם שבחוז, טענו, מנותק מהעבודה הקשה שנעשית בין החומות, מהסכנות להן חשופים הסוהרים. עם מינויו לנציב בשנת 1987, החליט רב גונדר שאול לוי לחולל מהפך. לוי שימש בעברו מפקד המחוז הצפוני במשטרה. הוא החליף את צבע המדים של אנשי שב"ס מירוק לכחול, בניסיון ליצור ייחודיות וגאוה יחידה. נוסף לכך גייס כוח אדם חדש, מה שהוביל לשיפור תנאי

העבודה של הסוהרים. הגש על נושא החינוך בכלא. הוא הקדיש לכך משאבים רבים ובמקביל טיפל בנושא שיפור תנאי העבודה של הסוהרים. הבא אחריו בתפקיד הגיע מעולם שונה לחלוטין. רב גונדר דוד מימון, שמונה לנציב שב"ס בשנת 1986, הגיע מהצבא. הוא היה אלוף פיקוד הדרום. מה שאהב במערכת הביטחונית, הביא עמו גם לשירות בתי הסוהר. בתקופתו חולק השירות לשלושה גושים מרחביים, כמו בצה"ל: צפון, מרכז ודרום. גם האחריות למתקני הכליאה עברה למפקדי הגושים.

יציאה מחוז לחומות

דימוי שירות בתי הסוהר היה נושא שהטריד לא מעט נציבים. שנים ארוכות חשו הסוהרים שהם אינם זוכים להערכה. העולם שבחוז, טענו, מנותק מהעבודה הקשה שנעשית בין החומות, מהסכנות להן חשופים הסוהרים. עם מינויו לנציב בשנת 1987, החליט רב גונדר שאול לוי לחולל מהפך. לוי שימש בעברו מפקד המחוז הצפוני במשטרה. הוא החליף את צבע המדים של אנשי שב"ס מירוק לכחול, בניסיון ליצור ייחודיות וגאוה יחידה. נוסף לכך גייס כוח אדם חדש, מה שהוביל לשיפור תנאי

השרון, מפקד המרכז ללימודי משטרה, מפקד מחוז מרכז וסמפכ"ל משטרת ישראל.

הכרה בפועלם של הסוהרים

מרגע שנכנס לתפקידו, הדגיש קניאק כי הוא חש ש'צריך להתחולל שינוי. צריך לפרוץ את החומות ולמצוא את נקודות ההשקה והחיבור של שב"ס לכל בית אב בישראל'. "מגיע לסוהרים שעובדים כל שעות היממה שעם ישראל יכיר בפועלם", אמר קניאק - ובכך נגע בפצע שכאב לסגל שב"ס שנים ארוכות.

בעיני קניאק, שירות בתי הסוהר הוא ארגון בטחוני עם יעוד חברתי. תפקידו, הוא נוהג לומר, להגן על האזרחים באמצעות החזקת אסירים, מימוש הענישה והרחקתם מהחברה. מצד שני, אנחנו אמונים גם על הטיפול באסירים, כדי שמי שנכנס לבית הסוהר לא ישתחרר ממנו באותו המצב. לדבריו, "תפקידנו אינו מסתכם בהחזקת האסיר אלא גם בטיפול בו ובשיקומו".

יותר מכל הנציבים שכיהנו לפניו, נדמה כי קניאק מסמל את מידת ההשפעה והכוח שיש

למבוגרים. התכנית לטיפול באסירים אלימים בבית הסוהר 'חרמון' זתה בזמנה בפרס מטעם הארגון הבינלאומי לכליאה.

בנאום הפרידה שלו בעת פרישתו מתפקידו כנציב, אמר רב גונדר יעקוב גנות: "אני עוזב היום ארגון הנמצא בשלבי הסיום של תהליך הפיכתו לארגון כליאה בלעדי במדינת ישראל".

גנות מונה לנציב שב"ס אחרי 38 שנות שירות בכוחות הביטחון. בתפקידו האחרון, לפני שמונה לרב גונדר, היה ראש מנהלת ההגירה. במהלך ארבע שנות כהונתו כנציב, הוכפל מספר האסירים בשירות מ-12,000 ל-24,000. מתקני הכליאה הצבאיים והמשטריים הועברו בהדרגה לאחריהם שב"ס, שהפך לארגון כליאה לאומי. בתי כלא חדשים נפתחו והמתקנים הישנים שופצו והורחבו. במקביל נערך גיוס מסיבי של כוח-אדם איכותי לסגל. במקום 3,800 אנשי סגל, מנה שב"ס בתום כהונת גנות כ-7,000 עובדים! הדימוי של שב"ס השתפר, עד כדי כך שעל כל מקום עבודה פנוי

זיגלבוים במסגרת מילוי תפקידו, שבוצע במהלך כהונת עזאני, חשף בפני מדינה שלמה את הסכנות שאורכות לעובדי הארגון. אחרי שנים ארוכות של תנודות בין תפיסת ביטחון טוטלית לתפיסה שיקומית, נדמה היה ששירות בתי הסוהר מצא את האיזון בין השניים. השיח הציבורי השתנה. הקוד האתי של השירות הוטמע בקרב הסוהרים ונעשתה אבחנה ברורה בין העבירה שעשה האסיר לפני שנכלא, לבין היותו אדם בעל זכויות, מרגע שנשפט ונענש על ידי בית המשפט. מתוך התפיסה הזאת נוצר לדוגמה פרויקט "אדלר" לאסירים. "סובלנות והתייחסות אנושית לזולת, תוך כיבוד הדדי", אלה היו דבריו של עזאני.

מינויה של רב גונדר אורית אדטו לנציבה הראשונה בשירות בתי הסוהר, עורר גל גדול של התנגדויות. אדטו, דור שמיני בארץ, היתה קצינת ח"ן (חיל נשים) ראשית בצה"ל, לפני שהצטרפה לשב"ס. היא סיימה את תפקידה הצבאי בדרגת

בני קניאק

יעקב גנות

אורית אדטו

עמוס עזאני

למי שעומד בראש הארגון ואת החותם שהוא יכול להטביע. הוא מתמודד, בשונה מקודמיו, עם העובדה ששב"ס אחראי היום על כל מערך הכליאה והליווי במדינת ישראל. כל הכלואים, השפוטים והעצורים נמצאים בחסות שב"ס. בימים אלה, קניאק מוביל את התכנית הרב-שנתית (תר"ש), שבאה לקדם בין השאר את תנאי המחיה של אסירים, את תנאי העבודה של סוהרים, אך גם למצב את שב"ס כארגון מודרני, טכנולוגי. הוא גם הוסיף על יעדי השירות את היעד של מניעת עבריינות. חלומו הגדול, בקצה המרוץ, הוא להפוך את שב"ס לארגון כליאה מוביל בעולם. השמיים הם הגבול... 🌟

תודה לרס"ר דניאל דולז'נסקי ומישר גלי קוטין-דולז'נסקי על ביצוע הראיונות.

התמודדו ארבעה מועמדים פוטנציאליים. החזון שהיה בשירות שנים ארוכות, לגייס חיילי חובה בשירות סדיר לעבודה מאחורי החומות, קרם עור וגידים. אלף חיילים סדירים גויסו לשב"ס והפכו לחלק בלתי נפרד מכוח האדם בארגון. המהפך הארגוני כולו התרחש בתקופה סוערת, בה גויס שב"ס למאמץ של משימת ה'התנתקות' ולמשימות בטחוניות ולאומיות נוספות.

לצד חיזוקו של הארגון על כל רבדיו, הוקמה בתקופת גנות יחידה חדשה, 'מצדה'. יחידת כוננות מיוחדת שמשמשת גם כיחידת הסתערות ומשא ומתן, ונותנת מענה מבצעי למצבים מיוחדים. כמו כן הורחבה בצורה משמעותית יחידת 'נחשון'.

באפריל 2007, לפני כשנתיים, מונה רב גונדר בני קניאק לנציב שב"ס. קניאק הגיע לשירות בתי הסוהר אחרי 25 שנים בשירות משטרת ישראל. בין השאר כיהן כמפקד משטרת ראשל"צ, מפקד מרחב

תא"ל וביקשה להיות נספחת צה"ל בחוץ לארץ. בקשתה לא נענתה, אלא שאז פנה אליה השר לבטחון הפנים באותם ימים, שלמה בן עמי, והציע לה לעמוד בראש שב"ס. בין המתנגדים היו שקבלו על כך ששוב מדובר במינוי חיצוני. אחרים טענו שאדטו חסרת ניסיון בכל הנוגע לארגון כמו שב"ס ולעבודה מול עבריינים. אדטו הרפה את הביקורות. במהלך כהונתה השקיעה רבות בתחומי החינוך והטיפול ופחות בביטחון. על כך נמתחה ביקורת ציבורית גדולה, במיוחד אחרי הבריחה מכלא 'שקמה' בשנת 2002.

פתיחת כלא "אופק"

האינתיפאדה השנייה שפרצה במהלך כהונתה של אדטו, הקשתה על תפקודה. תנאי הכליאה לא שופרו וגם הצפיפות לא פחתה. עם זאת, בזמן היותה נציבת שב"ס נפתח בית הסוהר הראשון לנוער 'אופק'. עד אז היה מדובר רק באגף בכלא